

MÝTUS MĚSTA PRAŽSKÉHO

Gustav Meyrink: Golem (1915)

Paul Leppin: Severinova cesta do temnot (1914)

„Maluji oslnivé a prašivé město, protože v něm žiji.“

František Gross

Plány metropole nám dávají možnost si město zobrazit právě v takové podrobnosti, která nám umožňuje spatřit organický růst města. Je to nejenom nástroj regulace, ale především srozumitelný způsob vidění tak složitého organismu jako je současné město. Abstrakce, něco tak neskutečného a neexistujícího, je obecně nástroj moci nad naším prostředím. Proto pochopte složitost a subjektivitu našeho porozumění vnímání města.

Každé místo na zemi, stejně tak ve světě literární fikce, je obdařeno jistou specifickou atmosférou. *Genius loci* je latinské slovní spojení znamenající duch místa.

Duch vládnoucí na určitém místě, bůžek ochraňující specifickou lokalitu promlouvá především k obyvatelům daného prostoru, kteří se s ním více či méně identifikují.

Vhodným příkladem takového prostoru je právě město.

Praha-milénka, sama nenávidně milovaná ženská bytost, prototyp města romantického, Praha-Golem, mystické okultní místo, předstupeň města-monstra. Tato dvě pojetí Prahy jsou nám představeny v dílech Paula Leppina a Gustava Meyrinka. Oba autoři zachytili obraz bolestně mizející staré Prahy, která se v jejich snaze o dokonalý obraz mění v tajuplné, přímo mytické město. Období novoromantismu v literatuře znamenalo přechod k městu demonizovanému. Otázky zaobírající se novoromantickým městem se týkají tajemnosti, okultismu a zároveň universálními motivy města jako jsou putování nebo hranice, kdy si Prahu můžeme etymologicky odvodit od slova práh. A ve slínu toho všeho patříme smrti- předurčení k zániku.

Meyrinkův Golem je dílo záhadné, nejasné, plné mnohoznačností, mystifikací, záhad a snové atmosféry. Golem je dílo plně vystihující podstatu jeho autora. Autora, který svůj život zahalil do okultního závoje tajemna a nejasností.

„O Nikolausovi, který přijel do Prahy před několika lety, nedokázal nikdo říci nic bližšího...

Vědělo se, že je bohatý, že má velikou a cennou knihovnu, stýká se s umělci a věnuje se

okultismu... Vyprávělo se, že v jeho pokoji přišel kdosi záhadným způsobem o život.“ (LEPPIN, s. 35)

Nikolaus, postava z románu Severinova cesta do temnot, je nejspíše stylizovaný portrét Leppinova dobrého přítele Gustava Meyrinka.

Hlavním tématem románu je cesta k sebepoznání. Hrdinova identita je od počátku nejasná a odhaluje se jen částečně. Meyrink originálně využil pověsti o Golemovi a spojil ji s děním na přelomu 19. a 20. století. Postavě Golema propůjčil nový, symbolický význam. Golem v románu vystupuje jako materializovaná a personifikovaná duše pražského ghetta a zároveň jako dvojník hlavní postavy - Athanasia Pernatha. Golem představuje právě onu ožvlou hmotu, domy, které jsou ve skutečnosti tajemnými pány ulice, kteří přes den propůjčují svou bdělost lidem.

„Jeho smysly byly jasné a bdělé; viděl, jak noc proměňuje všechny věci, takže mohou žít druhým životem nežli ve dne.“ (LEPPIN, str. 49)

Kromě Meyrinka nasál všechny jedy pražského ovzduší i bohém Paul Leppin. Severinův příběh je do jisté míry vlastním příběhem Leppinovým. Svě dny tráví úmornou a jednotvárnou prací v kanceláři a v noci hledá únik a útočiště v tichých uličkách Prahy nebo ve víru nočního bouřlivého života. Román líčí osudy zatracence Severina. Popisuje toulky mladého rozervaného náměsíčníka Prahou počátku 20. století. Severin vnímá město prostřednictvím prožitku prokleté lásky: dominantou románu je sexualita. Tajemná a osudová Praha promlouvá k jeho smyslům i duši tichou řečí, působí na něj svým kouzlem, vyvolává v jeho nitru zhoubné touhy. Severina pohánějí vnitřní běsi, temnota, v níž putuje, není jen temnotou noční Prahy, ale také temnotou jeho nitra. Leppin působivě ztvárnil lehce melancholickou atmosféru Prahy, v níž mýtus a skutečnost splývají. Z díla je patrná láska k městu i zármutek a stesk za mizejícím starým světem.

„Není tady někdo z hostů, který by si ještě pamatoval, jak tenkrát vypadalo židovské město?“ (MEYRINK, s. 426)

Je to právě židovské ghetto, stát ve státě, na co oba autoři museli reagovat. Na přelomu 19. a 20. století se přehnalou Prahou radikální bourání historického centra, převážně židovského města, Josefova. Takzvaná pražská asanace měla změnit rysy nakupených hygienicky nevyhovujících domů do reprezentativnější podoby, dnešní Pařížské ulice. Židovské čtvrti si totiž udržely středověký charakter dlouho po tom, co zbytek města otevřel své ulice a stával se lépe obyvatelným.

Pohleďte na staré fotografie původního židovského města a spatříte fascinující obraz onoho Meyrinkova mytického prostoru. Otevřeme-li bránu, najdeme uvnitř ghetto s jeho úzkými ulicemi, temnými a šerými i v pravé poledne.

„Půl města stálo od nepaměti na takových podzemních chodbách a obyvatelé Prahy odedávna měli pádné důvody bát se denního světla.“ (MEYRINK, s. 192)

Na obou stranách domy pnoucí se do výšky, ulice a dvory nepřístupné slunci.

„*Tam poloviční dům, celý nakřivo, s dozadu ubíhajícím čelem- a jiný vedle vyčnívá jako špičák.*” (MEYRINK, str. 43) Prostor uvnitř je křečovitý, zavřený v plném slova smyslu, brána je zamčená. Obyvatelé jsou namačkáni dohromady, jelikož nemají možnost rozšířit prostor ghetta, hranici, která nám jasně vytyčuje onen prostor s okolním světem. Čím více lidí zde žije, tím užší jsou jeho ulice a domy vyšší.

„*Existoval už od středověku, a během staletí se tu hroby vršily jeden na druhý, neboť hřbitov se nemohl rozšiřovat za povolený obvod. Leželo tu možná sto tisíc mrtvých těl a náhrobní kameny tu stály hustě vedle sebe... Ten prostor vypadal jako otevřená ústa staré kolozubé čarodějnice.*” (ECO, Pražský hřbitov, s. 398)

Židovské ghetto si můžeme představit právě jako tuto složitou spleť náhrobků Starého židovského hřbitova v Praze, který se nám dochoval.

Motiv strachu a úzkosti se shoduje s románovým uspořádáním vnějšího prostoru. Ghetto působí na stav mysli: chronický pocit nebezpečí a odposlechů, které číhají na druhé straně zdi. Domy ohraničené hradbami, staré vetešnické krámky a špinavá zákoutí jsou stále zahaleny jakýmsi závojem pološera.

Mlha se v obou románech objevuje jako symbolický prvek.

„*Přišla noc a proměnila déšť v kapající mlhu, která vnikla škvírami mezi okny bytů a zneklidňovala sny spících.*” (LEPPIN, s. 93)

Můžeme dojít k přesvědčení, že počasí, jehož atributem je u Meyrinka právě mlha, nenese pouze funkci budovat atmosféru města s tajemstvím. Přítomnost mlhy můžeme označit u Leppina za jakousi přítomnost nespáleného zla, temnoty a u Meyrinka za prostředek doprovázející otevření skrytého prostoru románu bílého domu ve Zlaté uličce.

Hlavní postava Golema, Athanasius Pernath, na své stáří „*bydlí tam, kde nemůže bydlet žádný žijící člověk: vedle zdi u poslední lucerny.*” (Meyrink, str. 433)

Takováto absence *reálného* domu může představovat metaforu onoho ztraceného židovského města.

„*Tu a tam se ve tmě zjevovaly zbytky trosk starého židovského města a klášter U Milosrdných sunul svůj obrovitý trup proti blížícím se novostavbám, na kterých dosud viselo lešení.*” (LEPPIN, s. 49)

Praha je u Meyrinka zobrazena jako město, kde se realita všedního dne stýká s tajemným nadpřirozenem, jako město začarované a démonické, ovládající své obyvatele.

Lidé v ghettu jsou popisováni jako loutky ovládané neviditelnou a nepochopitelnou silou,

která určuje jejich jednání. Žijí jako ve snu, „...jsou bez vůle unášeni svým zdejšíím bytím, oživení neviditelným magnetickým tokem.“ (MEYRINK, s. 64)

Tak, jako jsou měšťané loutkami města, Severin je loutkou chůlče. Je to poutník hledající uspokojení svých tužeb, hledající štěstí.

Tematika pouti, poutnictví a cest zobrazovaných v literatuře je natolik široká, že k filosofickým výkladům přímo strhává. Pro naše záměry bude stačit jen nepatrný fragment tohoto okruhu témat. Vedle každodenní cesty městem, kdy putujeme za určitým cílem a prakticky sledujeme pouze předem vytyčené body, existuje chůze- bloumání, dotýkající se jiného rytmu města a oproštěná od jakéhokoliv konkrétního cíle. Jde v podstatě o náhodné potulování se městem. Tehdy chodec/poutník zakouší téměř snový zážitek, kdy zbystřenými smysly vnímá dosud nepovšimnuté detaily.

Překonávání distancí se odehrává také aktem rozpomínání se v nitru postav. Jde o jakési hledání a rekonstrukci samotné postavy a s ní souvisejících míst. Cesta do Golemovy místnosti bez dveří je paralelou cesty do vlastního nitra. V nekonečném bloudění a kroužení městem, kdy obě hlavní postavy románů z města nevycházejí, se nám prostor začíná jevit jako bludiště domů, labyrint. Organické město- tkáň, jakási městská příroda se spleť uliček, temných dvorků a zákoutí, průjezdů a průchodů, kdy se chůze splétá v labyrintickou síť literárního města-světa. Sám půdorys Prahy podporuje myšlenku složitého labyrintu.

„Severin vzpomínal na večery, kdy stával v bludišti domů naplněn hrůzou a nejrůznějšími tušenými a cítil, jak jej tísní sklíčenost a neklid.“ (LEPPIN, s. 81)

Zatímco Pernath, jako by se čím dál tím více přibližoval středu labyrintu, jakéhosi vyššího poznání, Komenského ráje srdce, onoho Meyrinkova tajemného pokoje bez dveří, Severin bloudí noční Prahou bez jakékoliv naděje na vymanění se z tohoto nekonečného cyklického tráznění.

„Stále v něm však přebývaly temné síly, které tajně bujely a jako žíravé kyseliny rozleptávaly Severinovo nitro, zatímco líbal ústa své dívky.“ (LEPPIN, s. 83)

Životy obou hlavních hrdinů románů jsou doprovázeny životní nevyrovnaností. Jak Pernatha, tak Severina sklíčuje samota.

Když je Pernath vzat do vazby před tím, než stačí spáchat sebevraždu, můžeme tento fakt interpretovat jako vězení ve vězení. Jeho život se jeví jako úporná snaha o pocit procitnutí z nevědomosti, snad v uvědomění si současné nicotnosti, snaha o nalezení se kdesi v minulosti, zkrátka nutnost přenést se kamkoli jinam.

„... vrátit se do dnů svého mládí, kdybych probral ve slabikáři abecedu v obrácením pozadí od Z do A, abych dospěl tam, kde jsem se začal učit ve škole - tak, pochopil jsem, musel bych umět putovat do jiného, vzdáleného domova, jenž leží až za myšlením.“ (MEYRINK, str. 151)

Sebevražda doprovází jako stín život lidstva a její výslovný náboženský i společenský zákaz upozorňuje na její nebezpečnou přitažlivost. Ani jeden z hrdinů si nakonec život nevezme, i když o tomto činu obě postavy uvažují.

Severin v marné touze věří tváří v tvář nádherným barokním sochám světců a zároveň je jeho tělo jakoby posedlé d'áblem.

Severinův příběh graduje od počátečních hořkých tónů po konečné nesmíření se se světem a jeho nedostatky.

„Postupně začínal chápat, že idyla tohoto léta je pouhý klam.“ (LEPPIN, str. 82)

Dominantním rysem utvářejícím Meyrinkův charakter města je prolínání prvků světa reálného a imaginárního, čímž město nabývá magických až fantastických rysů. Meyrink chytrě pojmenovává svůj román po městské legendě, i přesto, že o Golema v příběhu bezpochyby nejde, zřejmě za účelem získat atmosféru již od prvotních čtenářových asociací právě s rudolfínskou Prahou. To by znamenalo, že i místa osobně známá reflektujeme pod vlivem příběhů, které o nich známe z literatury, tedy pod vlivem jeho „mýtu“. Jeho mytické město je vystavěno na mystifikační hře. Praha a její obyvatelé se halí do záhadného šerosvitu, v němž se neoddělitelně spojuje minulost se současností.

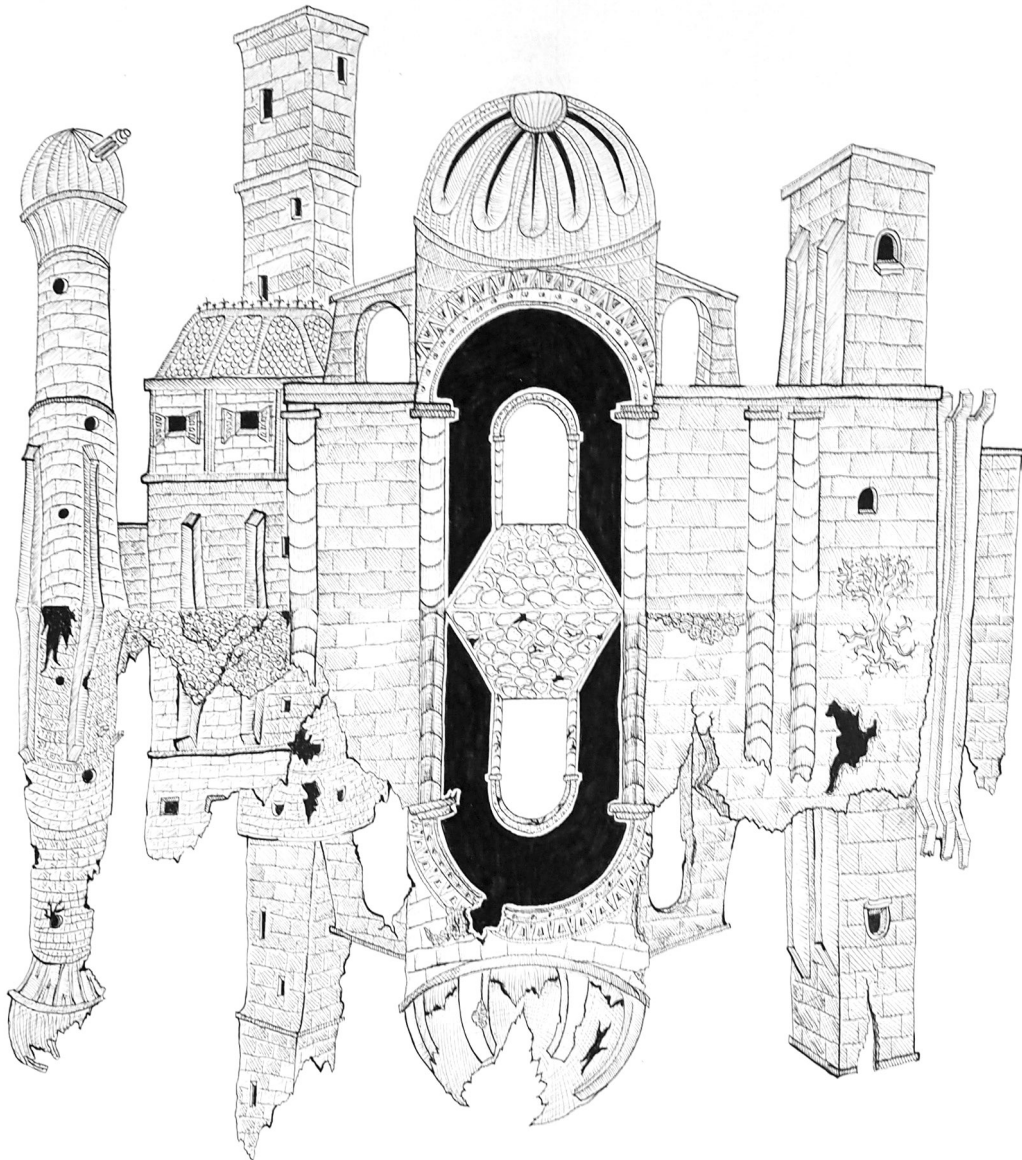
Leppinovo pojetí Prahy nenabývá tak záhadných rozměrů. Jeho koncept, mnohem strážlivější, nám prezentuje osudy lidských rozervanců.

„Leppinovy ženy jsou nevěstky a kurtizány; jeho muži jsou náměsíčníci, kteří mezi halucinacemi potácejí se od lůna k lůnu.“ (EISNER, Milenky)

Pražská německá literatura je spojena především s tvorbou německy píšících autorů žijících v Praze na počátku 20. století. Jde o střet různých tradičních hodnot, o napjatou koexistenci tří odlišných kultur - české, německé a židovské. Rovněž i o rozpolcený citový vztah autorů k Praze, který v nich probouzel touhu z města odejít, a zároveň i nutnost se do něho stále vracet.

Praha přestala být pouhou kulisou příběhů a stala se aktivní spolutvůrkyní děje. Toto fantastické město halí tma, mlha, smáčí jej déšť. Je to místo zabydlené přízraky minulosti, místo likvidace a proměny, nejistá půda houpající se nám pod nohama. Město-pavouk, jež láká svou kořist, která přichází jedna po druhé, jako komáři ke světlu. Město-organismus, který se šíří svým neustálým bujením jako narůstající tkáň a utváří bezpočet možných podob fiktivních měst. Stává se bobtnající tkání nepravidelně se rozrůstající do všech směrů a dimenzí. Domy, rozstrkány bez rozmyslu, jako plevel vyrážející ze země, temnými pohledy shlíží na chodce u jejich kamenných mohutných základů. Domy spolu vzrušeně vedou nezvučné tajuplné rozmluvy. Město, to je *Labyrint světa a ráj srdce*.

Každá součást této sofistikované zmeči sítě ulic s jejich tisíci okny je určena k zániku. Destrukce však není procesem jednosměrným a vždy negativním, jde o proces ambivalentní. Co je na jedné straně dekonstruováno, je na jiném místě obnovováno.

LITERATURA

MEYRINK, Gustav. Golem. Praha: iAdverti, 2013. ISBN 978-80-8148-144-4

LEPPIN, Paul. Severinova cesta do temnot: pražský strašidelný román. Praha: Concordia, 1992. ISBN 80-900124-6-9.

(PEŠAT, Zdeněk. *Skupina 42: antologie*. Brno: Atlantis, 2000. České moderny. ISBN 80-7108-209-0.)

ECO, Umberto. *Pražský hřbitov*. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0604-6.

EISNER, Pavel. *Milenky: (německý básník a česká žena)*. Praha: Miloslav Dolínek, 1930. Helios.